

FINANČNÍ PRÁVO VČERA, DNES A ZÍTRA (příspěvek k diskusi)

LUBOMÍR GRŮŇ

FINANČNÍ VZTAHY A JEJICH REALIZACE (NAMÍSTO ÚVODU)

Prostřednictvím financí a realizace jejich funkcí se zabezpečuje tvorba a především rozdělování společenského produktu a národního důchodu. Děje se tak především činností finančních orgánů a jiných subjektů. Obsahem finančních vztahů je finanční činnost spočívající v realizaci peněžních operací; jsou jimi takové peněžní vztahy, které tvoří obsah pojmu finance. Finanční vztahy představují část peněžních vztahů souvisejících přímo nebo zprostředkovaně s tvorbou, rozdělováním a používáním peněžních fondů státu, obcí a jiných veřejněprávních subjektů. Uplatněním distribučního aspektu soustavy ekonomických nástrojů rozdělování nebo peněžních vztahů rozdělování se tvoří peníze (peněžní vztahy), a to v těchto kategoriích: ceny (cenové vztahy), mzdy (mzdové vztahy), finance (finanční vztahy).

Finanční vztahy jsou vždy vztahy peněžními, ne všechny peněžní vztahy jsou však finančními vztahy, případně ne každý peněžní vztah je finančním vztahem. Peníze tedy nelze ztotožňovat s financemi. Konstatování typu „nemáme na to finance“ je proto přinejmeně nepřesné, ne-li zavádějící.

Podmínkou vzniku finančních vztahů je, aby zde existoval:

1. věcný substrát, tedy peníze,
2. personální substrát, tedy finanční orgány,
3. organizační substrát, tedy soustava veřejných peněžních fondů.

Ke vzniku a realizaci finančních vztahů dochází v podmínkách existující finanční soustavy, kterou tvoří soustava finančně-ekonomických kategorií uplatňovaných v oblasti financí, jakož i systém finančních orgánů.

Aby stát mohl plnit své funkce, musí mít na to potřebné zdroje. Je tedy nutno za tím účelem soustřeďovat peněžní prostředky získané z realizovaných produktů výroby a znovu je rozdělovat. Tato činnost probíhá především prostřednictvím peněžních fondů, kterými rozumíme účelovou formu soustřeďování, rozdělování a používání peněžních prostředků.

Peněžní fondy se vytvářejí celou řadou způsobů. Může jít buď o rozdělování tržeb z realizace produkce a služeb v jednotlivých podnicích, může jít též o nenávratné rozdělování části peněžních důchodů státu, podniků, družstev a jednotlivých podnikatelů; toto rozdělování může mít formu daní, poplatků, příspěvků či dotací.

Další možností, jak vytvářet peněžní fondy, je návratná úvěrová mobilizace částí peněžních důchodů uvedených subjektů, která může mít formu vkladů právnických i fyzických osob v peněžních ústavech, formu zahraničního úvěru apod.

Peněžní fondy se vytvářejí i placením pojistného jednotlivými podnikatelskými subjekty i samotnými fyzickými osobami s tím, že pojistný fond má kombinovanou formu. V případě pojistné události, kdy je vyplácena pojistná suma, jde o formu návratnou; jestliže k pojistné události nedojde, jde o formu nenávratnou.

Peníze se soustřeďují a znovurozdělují i při operacích na finančních trzích, ať už jde o burzovní či mimoburzovní trh. Tato forma je formou nepřímou, specifickou, ale k finanční činnosti ji lze zařazovat.

Nejdůležitějším druhem peněžních fondů jsou státní centralizované peněžní fondy, ke kterým patří zejména státní rozpočet, státní účelové fondy, fond majetkového a osobního pojištění apod. Decentralizovaných fondů je celá řada a asi nejtypičtějším z nich jsou rozpočty obcí či fondy jednotlivých podniků.

Soustředování peněžních prostředků do centralizovaných a decentralizovaných peněžních fondů a jejich opětovné rozdělování i kapitálové procesy v rámci finančního trhu pak tvoří finanční činnost státu. Finanční činnost velice úzce souvisí s realizací hrubého domácího produktu, s jeho rozdělováním i přerozdělováním v hodnotové podobě, tj. prostřednictvím peněz, které zde vystupují buď ve funkci oběživa nebo platidla.

K finanční činnosti v širším slova smyslu musíme ovšem zařazovat i takovou činnost, kdy přímo nedochází k tvorbě, rozdělování a používání peněžních fondů a kdy peněžní prostředky vystupují jen ve formě měřítka hodnot. Patří sem například celá oblast finančního plánování, finanční vztahy v rámci účetní evidence, různé analýzy prostřednictvím finanční kontroly, množství operací kapitálového charakteru apod. Ačkoli tedy v těchto případech nejde o přímý vztah k ústředním nebo decentralizovaným peněžním fondům, vždy je možno tento vztah nalézt alespoň nepřímou, zprostředkovaně.

Vztah pojmů „finanční vztahy“ a „finanční činnost“ lze charakterizovat následně v těchto rovinách:

- a) při každé finanční činnosti vznikají finanční vztahy,
- b) finanční činnost se vždy váže k realizaci pravomocí finančního orgánu, případně jiného subjektu.

Realizace finančních vztahů se uskutečňuje v rámci, který je daný právním řádem státu. Dostáváme se tak k odpovědi na otázku: co dělá finanční vztahy závaznými a vynutitelnými? Odpověď číslo jedna zní: je to právo. Odpověď číslo dvě vyjadřuje zásadu „a maiori ad minus“ – je to finanční právo.

FINANČNÍ PRÁVO, JEHO SYSTÉM A MÍSTO V PRÁVNÍM ŘÁDU

Finanční právo patří už celá desetiletí k významným vědeckým a pedagogickým disciplinám na vysokých školách právnického a ekonomického zaměření. Předmětem jeho úpravy je okruh společenských vztahů, kde jako objekt vystupují peníze nebo peněžní plnění a kde vzhledem k téměř obligatorní účasti státu jako jednoho ze subjektů existuje nerovnováha v postavení jednotlivých subjektů těchto vzta-

FINANČNÍ PRÁVO VČERA, DNES A ZÍTRA (příspěvek k diskusi)

LUBOMÍR GRŮŇ

FINANČNÍ VZTAHY A JEJICH REALIZACE (NAMÍSTO ÚVODU)

Prostřednictvím financí a realizace jejich funkcí se zabezpečuje tvorba a především rozdělování společenského produktu a národního důchodu. Děje se tak především činností finančních orgánů a jiných subjektů. Obsahem finančních vztahů je finanční činnost spočívající v realizaci peněžních operací; jsou jimi takové peněžní vztahy, které tvoří obsah pojmu finance. Finanční vztahy představují část peněžních vztahů souvisejících přímo nebo zprostředkovaně s tvorbou, rozdělováním a používáním peněžních fondů státu, obcí a jiných veřejněprávních subjektů. Uplatněním distribučního aspektu soustavy ekonomických nástrojů rozdělování nebo peněžních vztahů rozdělování se tvoří peníze (peněžní vztahy), a to v těchto kategoriích: ceny (cenové vztahy), mzdy (mzdové vztahy), finance (finanční vztahy).

Finanční vztahy jsou vždy vztahy peněžními, ne všechny peněžní vztahy jsou však finančními vztahy, případně ne každý peněžní vztah je finančním vztahem. Peníze tedy nelze ztotožňovat s financemi. Konstatování typu „nemáme na to finance“ je proto přinejmeně nepřesné, ne-li zavádějící.

Podmínkou vzniku finančních vztahů je, aby zde existoval:

1. věcný substrát, tedy peníze,
2. personální substrát, tedy finanční orgány,
3. organizační substrát, tedy soustava veřejných peněžních fondů.

Ke vzniku a realizaci finančních vztahů dochází v podmínkách existující finanční soustavy, kterou tvoří soustava finančně-ekonomických kategorií uplatňovaných v oblasti financí, jakož i systém finančních orgánů.

Aby stát mohl plnit své funkce, musí mít na to potřebné zdroje. Je tedy nutno za tím účelem soustřeďovat peněžní prostředky získané z realizovaných produktů výroby a znovu je rozdělovat. Tato činnost probíhá především prostřednictvím peněžních fondů, kterými rozumíme účelovou formu soustřeďování, rozdělování a používání peněžních prostředků.

Peněžní fondy se vytvářejí celou řadou způsobů. Může jít buď o rozdělování tržeb z realizace produkce a služeb v jednotlivých podnicích, může jít též o nenávratné rozdělování části peněžních důchodů státu, podniků, družstev a jednotlivých podnikatelů; toto rozdělování může mít formu daní, poplatků, příspěvků či dotací.

upravuje společensko-ekonomické vztahy vznikající v souvislosti se soustředováním peněžních prostředků do státních a jiných veřejných fondů, jakož i v souvislosti s hospodařením s těmito prostředky. Cílem je tu zabezpečení finanční stránky plnění úloh a funkcí státu v dané etapě jeho vývoje. Finanční právo pak tvoří rozsáhlý, ucelený a vnitřně diferencovaný soubor finančně právních norem vyjádřených v celé řadě finančně právních předpisů. Jako odvětví veřejného práva je akceptováno ve většině evropských států.⁴⁾

Toto vymezení finančního práva je ovšem nutno chápat v kontextu s charakteristikou finančně právních vztahů, protože některé formy finanční činnosti mohou být upravovány normami, které patří do jiných právních oborů. Jak jsme již uvedli a jak zdůrazníme dále, finančním právem jsou upravovány především ty vztahy, ve kterých stát vystupuje jako orgán moci či správy a které se přímo nebo alespoň zprostředkovaně dotýkají soustředování peněžních prostředků do ústředních a decentralizovaných fondů a jejich rozdělování. Vztahy vznikající na smluvním základě jsou většinou upraveny normami jiných právních odvětví, zvláště pak práva občanského a obchodního, resp. hospodářského, i když ani toto tvrzení neplatí bez výjimek (např. problematika státních půjček apod.).⁵⁾

Ve starší literatuře se lze někdy setkat s názory, podle kterých finanční právo tvoří pouze zvláštní součást, resp. pododvětví některého z příbuzných odvětví práva – např. správního, státního, hospodářského apod. Motivem pro tyto úvahy byla nejčastěji skutečnost, že mnohé instituty upravované normami finančního práva se někdy kryjí s obdobnými instituty zakotvenými v těchto příbuzných odvětvích našeho právního řádu. Specifičnost společenských vztahů upravovaných a regulovaných normami finančního práva ovšem jednoznačně svědčí o tom, že finanční právo je skutečně samostatným odvětvím našeho právního řádu. Je samozřejmé, že zde existuje celá řada styčných bodů. Nejvíce se správním právem, což se projevuje hlavně při úpravě organizace a úloh finančních orgánů, které jsou současně i orgány státní správy, metod jejich práce, řízení před nimi. Některé takové otázky se upravily společně pro všechny státní orgány, včetně finančních orgánů a to normami správního práva. Finanční právo zde nastupuje až tehdy, když vznikne potřeba specifické úpravy, resp. odchylky. Příkladem může být např. právní úprava daňového a poplatkového řízení apod. Mnoho styčných bodů má finanční právo i se státním právem, jehož základním pramenem je ústava a ústavní zákony. Tím, že se v nich řeší základní principy našeho právního řádu, určují se zde i základní principy fungování finanční činnosti státu hlavně v institucionálním vyjádření. Je zde ovšem i okruh kompetencí nejvyšších státních orgánů na úseku měny, státního rozpočtu, daní, poplatků, celnictví a bankovníctví.⁶⁾ Zřetelně taky vystupuje souvislost finančního práva s trestním právem, a to všude tam, kde jde o porušování norem finančního práva a sankce za takové porušování. Máme na mysli případy krácení státu nebo obce na daních nebo poplatcích, případy padělá-

⁴⁾ Např. ve Francii jako *législation financière*.

⁵⁾ Např. BAKEŠ M. a kol.: *Československé finanční právo*. Panorama, Praha 1979, s. 18.

Ale i BAKEŠ M. a kol.: *Finanční právo*. 2. vydání. C. H. Beck, Praha 1999, s. 6.

Také GRUŇ L. – PAULIČKOVÁ A.: *Finančněprávní institúty*. Eurounion, s. r. o., Bratislava 2003, s. 16 a nasl.

⁶⁾ Takto je koncipována Ústava Slovenské republiky.

ní a poškozování měny a zákonných platidel, porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou, ohrožení devizového hospodářství apod. Vztah finančního práva k občanskému právu vyplývá zejména z existující právní úpravy peněžních služeb poskytovaných občanům, smluvního pojištění, ručení apod. Pokud jde o vztah finančního práva k obchodnímu a hospodářskému právu, máme na mysli hlavně právní úpravu úvěrových, platebních a do jisté míry i pojistných vztahů, a hlavně promítnutí více institutů s finančním prvkem do ustanovení Obchodního zákoníku. Správa majetku státu, institut konkurzu a vyrovnání a v neposlední řadě i živnostenské podnikání, které patří do hospodářského práva, obsahují i celou řadu finančních prvků. A nakonec, je nutno vidět úzkou spojitost finančního práva i s mezinárodním právem, což je dáno tím, že některé finanční vztahy, hlavně pokud obsahují cizí prvek, jsou upravené mezistátními úmluvami. Tyto smlouvy se po jejich transformaci do našeho právního řádu stávají současně i prameny finančního práva.

Pod prameny finančního práva rozumíme všechny státem uznané formy práva, ve kterých se vyskytují normy finančního práva jako pravidla chování subjektů na úseku finanční činnosti státu v nejširším významu. Jsou to především primární (prvotní) normativní právní akty (ústava, ústavní zákony a zákony), odvozené (sekundární) normativní právní akty (nařízení vlády, vyhlášky a jiné obecně závazné právní předpisy) a mezistátní (mezinárodní) smlouvy (jestliže obsahují normy finančního práva a byly vtěleny do našeho právního řádu).

Do primárního okruhu patří tradičně ústava; nutno říci, že v jednotlivých zemích jsou v tomto směru někdy značné rozdíly.⁷⁾ K primárním pramenům patří více než 30 zákonů. Sekundární okruh pramenů finančního práva pak tvoří především množství vyhlášek ministerstva financí. V nejbližší době se také předpokládá postupné vydávání aproximačních nařízení vlády orientovaných na vybrané oblasti finanční problematiky. Terciální okruh pramenů finančního práva se skládá z celé řady dokumentů z oblasti mezinárodního práva veřejného. Jde o několik desítek smluv (např. o zamezení dvojího zdanění), dohod (např. platební dohody) a úmluv (především na úseku celnictví). Taktéž mnohé multilaterální dohody mají převážně finanční aspekt nebo v nich významně rezonují vybrané okruhy finanční problematiky (např. Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu, Dohoda o Světové obchodní organizaci, Středoevropská dohoda o volném obchodu apod.).

Finanční právo, tak jako i mnohá jiná právní odvětví, je vnitřně hluboce diferencované. Je to důsledek rozsáhlosti a mnohostrannosti společensko-ekonomických vztahů, které jsou předmětem právní úpravy v rámci norem finančního práva. Není tedy jednou provždy dán jeho pevný systém; ten utváří teoretická fronta. Z tohoto pohledu, jestliže máme na mysli systém finančního práva, rozumíme tím vnitřní diferenciaci finančního práva jako právního odvětví na ucelené soubory (skupiny) finančně právních norem seskupené vzhledem k příbuznosti jejich obsahu a jimi upravovaných vztahů.

⁷⁾ S rozsahem finanční problematiky např. v Ústavě Slovenské republiky je přibližně porovnatelná Ústava Polské republiky přijatá celonárodním referendem v roce 1997. Kromě tradičních ustanovení vzpomíná i Státní pokladnu (Skarb Państwa). Naproti tomu celkově stručnější Ústava České republiky obdobně zakotvená, např. rozpočtové nebo daňové problematiky neobsahuje.

Na problém systému finančního práva se lze dívat ze dvou hledisek. První vychází z praxe obvyklé v ostatních právních odvětvích a znamená členění finančního práva na obecnou a zvláštní část. Do obecné části patří základní poznatky o finančním právu, jeho předmětu, o finančně právních normách a finančně právních vztazích. Do zvláštní části pak patří tzv. pozitivní finanční právo, a to podle obsahové příbuznosti jednotlivých finančně právních norem. Pro naše účely ovšem upřednostníme druhé hledisko, při kterém se klade důraz na praktickou systematiku finančního práva. Vychází se zde proto především z příbuznosti a obsahové rámcové podmíněnosti finančně právních vztahů upravovaných příslušnými finančně právními normami.⁸⁾ V závislosti na tomto metodologickém přístupu dochází pak k členění finančního práva na: a) rozpočtové právo, včetně právní úpravy finančního hospodaření státních podniků, rozpočtových a příspěvkových organizací, b) daňové právo, c) poplatkové a celní právo, d) měnové a devizové právo (včetně postavení centrální banky v její funkci emisního centra), e) právní úpravu finančního trhu⁹⁾, f) právní úpravu finanční kontroly.

Takto načrtnutý systém finančního práva vychází z tradičního a pedagogicky osvědčeného přístupu a představuje jeho modifikaci po zohlednění nových společenských podmínek po roce 1990, resp. 1993.¹⁰⁾ Dominuje i ve většině současných děl encyklopedického charakteru.¹¹⁾ Část odborné veřejnosti a někteří autoři stále častěji podřazují otázky obchodního bankovníctví a komerčního pojišťovnictví pod problematiku finančního trhu a jeho organizace.¹²⁾

Do uvedeného okruhu tedy nepatří bankovní právo, které v současných podmínkách nevykrytalizovalo do podoby samostatné právní disciplíny, obsahuje jen málo veřejně právních prvků a v současnosti stojí na rozcestí v očekávání určení směru dalšího vývoje.¹³⁾ Neuvádíme na tomto místě ani mezinárodní finanční právo, které v současnosti představuje zatím jen jakousi symbiózu finančního práva a mezinárodního veřejného práva. Lze ovšem očekávat postupný nárůst aktuálnosti norem evropského práva do té míry, že budou mít samostatný prostor v rámci pramenů každého odvětví našeho právního řádu, tedy i finančního práva.

Při výkladě problematiky finančního práva nelze obejít oblast finančně právních norem. Normy finančního práva se svojí strukturou neodlišují od ostatních norem našeho právního řádu – pozůstávají z hypotézy, dispozice a sankce. Výjimkou jsou jen normy daňového a poplatkového práva, které se zpravidla člení na ustanovení o subjektu, předmětu, základu a sazbě daně, resp. poplatku.

⁸⁾ Některé starší vědecké práce a díla encyklopedického charakteru upřednostňují členění finančního práva na finanční právo ústavní, správní, trestní a mezinárodní. Samostatné postavení daňového práva vedle finančního práva obhájuje v současnosti hlavně tzv. košická škola (BABČÁK, BUJŇÁKOVÁ).

⁹⁾ Při zohlednění jeho vnitřní specifikace v závislosti od předmětu a zaměření činnosti některých subjektů, např. investiční bankovníctví, hypotekární bankovníctví, stavební spořitelny apod.

¹⁰⁾ V některých evropských zemích převládá užší koncepce finančního práva, ve které dominuje především úprava veřejných rozpočtů.

¹¹⁾ Např. SVOBODA J. a kol.: *Slovník slovenského práva*. Prvé novodobé vydání. Poradca podnikateľa, s. r. o., Žilina 2000, s. 199.

¹²⁾ Např. BAKEŠ M. a kol.: *Finanční právo*. 3. aktualizované vydání. C. H. Beck, Praha 2003.

Také GRŮŇ L.: *Finančné právo na Slovensku*. Inštitút ďalšieho vzdelávania, Brno 2002.

¹³⁾ Např. v rámci aktivizujícího se koncernového práva.

Za určitou osobitost finančně právních norem lze považovat, že některé finančně právní normy, hlavně takové, které upravují vztahy v oblasti státního rozpočtu, daní a poplatků, částečně i úvěru, stanovují specifické majetkové sankce, které se uplatňují v případech nesplnění povinností vyplývajících z příslušné dispozice. Není přitom rozhodující, zda současně dochází i k uplatnění dalších sankcí mimo oblast finančního práva. Takovými sankcemi jsou např. penále a pokuty za pozdní zaplacení daně nebo za nesplnění registrační povinnosti, zvýšení úrokové sazby za nedodržení úvěrových smluvně dohodnutých podmínek apod.

Další osobitostí norem finančního práva jsou i různá stimulační opatření, jako např. úrokové bonifikace, právo na tvorbu některých fondů apod. Mají za cíl zainteresovat hlavně právnické osoby na včasné plnění povinností a na hospodárném nakládání s finančními prostředky. Lze si zde ovšem položit otázku, zda ve vztahu ke konstituující se vrstvě podnikatelů nejsou tato opatření přežitkem, protože trend směřuje k účasti státu jen při vytváření příznivého podnikatelského klimatu a méně už k suplování případných nedostatků v podnikatelské aktivitě jednotlivých subjektů.

Protože finančně právní normy mají většinou imperativní charakter, jejich kogentní forma nepřipouští odchylky od vymezených oprávnění a povinností. S dispozitivními finančně právními normami se setkáváme dnes už zřídka. Připomeneme zde hlavně finančně právní normy upravující problematiku rozpočtů obcí, kde se umožňuje použití doplňkových příjmů podle vlastního uvážení na tvorbu nebo dotování blíže nespecifikovaných fondů.

Realizace norem finančního práva nastává především činností finančních orgánů, které ve své každodenní činnosti aplikují příslušné finančně právní normy. Děje se tak vydáváním finančně právních aktů. Finančně právní akt je právní forma, kterou se uskutečňuje nařizovací a výkonná činnost finančních orgánů. Jimi se zakládají, mění nebo ruší finančně právní vztahy. Mají obdobné náležitosti jako správní akty, od kterých se odlišují jen svým obsahem, protože se týkají jenom finanční činnosti státu, resp. obce. Rovněž jako jiné právní akty, i finančně právní akty se člení na individuální a normativní. Individuální finančně právní akty se vztahují jen na určitý individuální případ a v praxi jde hlavně o rozhodnutí finančního orgánu v určité konkrétní věci (např. daňový výměr, devizové povolení apod.). Normativní finančně právní akty mají zpravidla charakter prováděcích předpisů. Obsahují obecně závazná pravidla chování vztahující se na skupinu případů téhož druhu a neurčeného počtu (např. vládní nařízení, usnesení vlády, směrnice ministerstva financí, obecní vyhlášky apod.).

Finančně právní vztahy vyjadřují práva a povinnosti subjektů v souvislosti s realizací finanční činnosti státu. Vznikají na základě právní úpravy finanční činnosti státu, resp. obce, normami finančního práva. V některých případech ovšem mohou vzniknout i na základě dohody subjektů, v rámci ustanovení příslušných finančně právních norem. Jde hlavně o takové případy, když finančně právní normy zakotvují práva a povinnosti subjektů dispozitivní formou (např. při sdružování prostředků podnikatelských subjektů za účelem společné investiční činnosti). Finančně právní vztahy vznikají v našich podmínkách nejčastěji mezi finančními orgány a ostatními subjekty. Jsou to takové společensko-ekonomické vztahy, které vznikají v procesu finanční čin-

nosti státu, resp. obce, a v kterých jednotlivé subjekty vystupují jako nositelé práv a povinností stanovených normami finančního práva.

Základními prvky finančně právních vztahů jsou: subjekt, objekt, obsah, právní skutečnosti.

Jedním ze subjektů finančně právních vztahů je stát, resp. obec. V zastoupení státu vystupuje ve finančně právních vztazích celá řada finančních orgánů, které organizují a přímo vykonávají finanční činnost v závislosti na okruhu svých oprávnění. Přímou jako samostatný subjekt může stát vystupovat hlavně v některých mezistátních platebních, úvěrových a devizových vztazích.

Objektem finančně právních vztahů jsou peníze nebo peněžní plnění, protože finančně právní vztahy se realizují za pomoci peněz, ať už přímo nebo zprostředkovaně.

Obsahem finančně právních vztahů jsou určitá práva a povinnosti subjektů stanovené finančně právní normou. Jestliže na jedné straně dochází k zakotvení určitých oprávnění, na druhé straně tomu odpovídá zakotvení příslušných povinností.

Právní skutečnosti mají za následek vznik, změnu nebo zánik finančně právních vztahů – jsou to úkony a události. Jejich okruh je vymezen v jednotlivých druzích finančně právních norem.

Z uvedeného popisu finančně právních vztahů lze vyvodit závěry týkající se charakteristických rysů těchto vztahů, které jsou jim společné. Jsou to tyto rysy:

- předmětem finančně právních vztahů jsou vždy peníze, resp. peněžní plnění,
- jedním ze subjektů je stát, resp. obec,
- finančně právní vztahy mají majetkový aspekt, tj. jsou vztahy ve své podstatě majetkovými.

Součástí finančního práva jsou i finančně právní instituty. Rozumíme jimi souhrn právních norem upravujících specifickou homogenní skupinu finančně právních vztahů.¹⁴⁾ Základními finančně právními instituty jsou především měna, daň, poplatek, clo, úvěr, pojištění, státní rozpočet apod. Většina těchto institutů vznikla transformací finančně ekonomických kategorií a pojmů do oblasti práva. Finančně právní normy lze proto považovat i za nástroj promítání ekonomických kategorií do oblasti finančního práva.

Finanční právo není jenom samostatné odvětví našeho právního řádu, ale i pedagogická a vědecká disciplína. Je předmětem zkoumání vědy o finančním právu. Její vznik souvisí se vznikem a rozvojem peněžního hospodářství státu, s obdobím, ve kterém se toto hospodářství rozvinulo do takové míry, že získalo charakter specifické činnosti státu. Zatím co finančně ekonomická věda zkoumá finanční činnost z celkových národohospodářských hledisek, věda o finančním právu se zabývá především rozdílnými aspekty právní regulace této činnosti. Lze ji charakterizovat jako souhrn

¹⁴⁾ Jde o syntetické, konkrétnější vymezení jednoho z okruhů právních institutů. Právní instituty jsou v nejobecnějším vyjádření souhrnem právních vztahů, jsou určitou formou nebo způsobem jejich organizace. Představují souhrn vzájemných vztahů mezi jejich subjekty v procesu celospolečenského vývoje, které jsou upravené právními normami a které se projevují v chování subjektů, k realizaci jejich práv a povinností. Vid. např. BYSTRINA I.: *Právní názory a právní instituce*. Orbis, Praha 1954, s. 46.

zobecněných poznatků o působení finančně právních norem na společenský život a hlavně hospodářský život tak, jak se takové poznatky utvářely v procesu postupného poznávání a zkoumání finančně právních norem v každodenní praxi.

STRUČNÝ NÁČRT HISTORIE FINANČNÍHO PRÁVA JAKO PEDAGOGICKÉ DISCIPLINY

V oboru poznání existující reality se uplatňuje vedle psaného práva i právo obyčejové (zvykové) a také právní tradice. Proto součástí právnického studia je právní historie. Protože jestli máme správně chápat jednotlivé právní instituty, musíme vědět, jak vznikly, za jakých podmínek se vyvíjely a jak se v průběhu dějinných událostí měnily a zanikaly. Musíme také analogicky sledovat vznik a vývoj obdobných institutů, vzájemnou interakci jednotlivých právních odvětví a mnoho dalších faktorů, které v průběhu desetiletí nebo staletí formovaly naši současnost. A uvedeme ještě jeden důvod – na počátku vývoje je jakýkoli organismus nejjednodušší a tedy nejpochoptitelnější; jeho jednotlivé rysy ještě nejsou zatíženy komplikacemi dalšího vývoje. I v tom tkívá pedagogický význam římského práva. Za nepoměrně jednodušších společenských poměrů a s nepatrným množstvím zákonů (při porovnání se současnou praxí) dokázali římscí právníci vytvořit právní soustavu, na které je možné názorně sledovat pravidla a formy právnického myšlení aktuálně i dnes. Již v časech normativizace společenského a hospodářského života, před více než tisíciosmisty lety vštěpoval svým studentům Celsus, že znalost práva „non est verba tenere sed vim ac potestatem“. Co znamená tato vis ac potestas práva? Právnicka nedělá jen znalost toho, co je, ale i toho, jako by to mělo být. Schopnost chápat jednotlivé právní normy jako články jednotné myšlenkové stavby si neosvojí ten, kdo má na psacím stole jen aktuální částky Sbírký zákonů a komentované no-name paperbacky právních předpisů.

Řím byl tedy první, který pochopil význam právní úpravy finančních vztahů; kde jinde hledat původ slov jako erár, fiskální apod.? Raný středověk nepřinesl zvlášť významný vklad do rozvoje finančního práva, snad jen uvědomění si, že plná pokladna panovníka je nezřídka hlavní, ne-li jedinou podmínkou úspěšné státní expanze. Pozdější rozvoj peněžního hospodářství, rozvoj manufaktur, průmyslu a zahraničního obchodu vytvořily tlak na tvorbu dalších právních norem reagujících na změněné poměry.

Už v 19. století se postupně finanční právo profilovalo nejen jako soubor právních předpisů, ale i jako pedagogická a vědecká disciplína. Právnické fakulty měly své posluchače i v tehdejší Rakousku. V roce 1850 byla zavedena poprvé státní teoretická zkouška pro ty, kdo chtěli nastoupit do státní služby. Skládala se ze tří oddílů:

1. oddílu obecného: obsahujícího filozofii a vnitřní politiku správní, národní hospodářství, finanční politiku, všeobecnou a rakouskou statistiku a přehled světových a rakouských dějin;
2. oddílu státněvědecko-správního: rakouské právo státní, církevní právo, zákonoználectví finanční a správní;
3. oddílu judiciálního: právo trestní, soukromé, obchodní a procesní.

Před obecnou ústní zkouškou předcházela písemná Klausurka ze dvou témat z téhož oboru jako obecná část ústní zkoušky. Dosažení doktorátu nahrazovalo podle téhož nařízení státní zkoušku.

Nový studijní řád byl zaveden 2. října 1855, č. 172 r. z. Podle něj se profiloval obsah studia následně:

I. ročník: dějepis německé říše a německého práva po celý rok, římské právo a dějepis římského práva po celý rok;

II. ročník: zimný běh: německé obecné právo soukromé; letní pololetí: filozofie práva a encyklopedie právních věd.

V jednom nebo v druhém pololetí bylo potřeba také absolvovat přednášky z církevního práva a v třetím pololetí na filozofické fakultě rakouskou historii; kromě toho během tří prvních semestrů 4 hodiny praktické filozofie.

Doporučovanými přednáškami byly: o rakouském lenním právu a o partikulárním právu té- které rakouské země, kde byla univerzita, nebo dějepis tohoto práva.

III. ročník: rakouské občanské právo po celý rok, v zimním běhu rakouské právo trestní, v letním běhu: trestní proces, v obou semestrech: politické vědy.

IV. ročník: celý rok rakouský civilní proces s řízením nesporným, zimný běh: rakouské právo obchodní a směnkové, politické vědy; letní běh: rakouská statistika.

Politickými vědami se rozuměly podle uvedeného nařízení: národní hospodářství, finanční věda a všechny nauky o věcech administrativních, které nepatřily ani justicii ani finanční správě.

K nové úpravě rigorózního řádu došlo 15. dubna 1872, č. 57 r. z. Jím byla zavedena tři rigoróza jako ústní zkoušky skládané po absolvování těchto zkoušek:

I. historicko-právní z práva římského, kanonického a německého;

II. judiciální z rakouského práva soukromého, práva obchodního a směnkového, rakouského civilního řízení, rakouského práva a trestního řízení;

III. politické z obecního a rakouského státního práva, mezinárodního práva a z politické ekonomie (tj. národní hospodářství a finanční vědy).

Další změny přinesl pro právnické studium studijní řád zavedený zákonem z 20. dubna 1893, č. 68 r. z. a nařízením ministerstva školství z 24. prosince 1893, č. 204 r. z.

Studium zůstalo definitivně rozděleno na dva oddíly oddělené státní zkouškou historicko-právní. K předmětům druhého oddílu patřila i finanční věda se zvláštním zřetelem k rakouskému finančnímu zákonodárství v rozsahu 5 hodin v jednom semestru. V okruhu doporučených přednášek bylo i rakouské finanční právo. V rámci státní politické zkoušky (vedle judiciální a historicko-právní) byla zavedena i finanční věda se zvláštním zřetelem k rakouskému finančnímu zákonodárství.

Finanční právo můžeme už i z tohoto důvodu označit za klasické právní odvětví, vždyť odedávna si právní znalosti např. ve věcech rozpočtu či daní vynucoval sám život. Proto byla jeho výuka zabezpečovaná na školách univerzitního typu i v dalších obdobích, už v období feudalizmu, třebaže o finančním právu v dnešním chápání je možno hovořit až v souvislosti s rozvojem kamealistiky. Výuka finančního práva, nejednou v rámci jiných odvětví práva, ovšem kulminovala až v časech exploze kapitalistických výrobních vztahů.

Finanční právo patřilo již od prvních let existence Československé republiky k samozřejmým základním elementům soustavy vyučovaných předmětů, i když zpočátku v rámci tzv. finanční vědy. Postupně se ovšem tato pedagogická disciplína od ní osamostatnila a finanční právo se přednášelo paralelně s vědou o financích. V návaznosti na tyto přednášky se rozvíjela i teorie finančního práva těžiskově zaměřená na rozpracování problematiky rozpočtového a daňového práva, hlavně zásad sestavování státního rozpočtu, hospodaření s otevřenými úvěry, státního účetnictví a finanční kontroly. Finanční právo a finanční věda se vyučovaly především formou obligatorních a fakultativních přednášek, povinných seminářů a praktických cvičení. Obsahově a organizačně zabezpečoval semináře a cvičení i z předmětu národního hospodářství zpočátku společný, od roku 1928 pro finanční vědu a finanční právo samostatný seminář jako organizační složka fakulty. Později zrušené semináře jako organizační jednotky nahradily ústavy.

Finanční věda a finanční právo v tom období byly integrální součástí státnicových zkoušek, konkrétně třetí, tzv. státně vědecké státní zkoušky, přičemž od roku 1942 byly obsahem i třetí rigorózní zkoušky.

Samostatné přednášky finančního práva byly už rozvíjením jeho teorie, která se postupně konstituovala jako ucelený systémový komplex zobecněných poznatků o působení a využívání finančně právních norem a na jejich základě i finančně právních vztahů působících v hospodářském organizmu společnosti. Orientace vědeckého bádání souvisela přímo s potřebami pedagogického směřování a byla bezprostředně podmiňovaná vědeckou osobností pedagoga a jeho osobními vědeckými ambicemi a zaměřením. S výukou finančního práva v tomto období se spojují jména jako V. Funk, J. Drachovský, K. Engliš, C. Čechrák, A. Matura a I. Karvaš.

V důsledku poúnorových náhledů na existenci, postavení a funkci práva v proklamované lidovědemokratické a pak socialistické společnosti, vycházejících z principiálně vadných teorií a preferováním jen tzv. judiciálních předmětů, docházelo k oklešťování výuky mnoha „buržoazních“ pozitivně právních oborů a v případě finančního práva i k jeho přechodnému úplnému odbourání z pedagogické dokumentace. Některé jeho základní instituty se vyučovaly jen v rámci politické ekonomie. Tento anachronický stav ovšem mohl být objektivně jen přechodný. A proto už v období let 1952–1953 došlo k znovuobnovení výuky finančního práva. V následujícím období se do jeho výuky zapojili a na ní hluboce podepsali V. Zahálka, J. Hromada a J. Spišiak; vrcholové momenty rozvoje finančního práva jsou spojené se jmény jako M. Bakeš, M. Karfíková, A. Slovinský, J. Girášek a J. Králik, později i L. Grůň, H. Marková a jiní. Účelným se ukázalo být osvědčené spojení finančního práva a finanční teorie v podobě vstupního předmětu Základy financí.¹⁵⁾ V současnosti se finanční právo vyučuje i na právnických fakultách v Brně, Plzni, Olomouci, Bratislavě, Trnavě, Banské Bystrici a Košicích.

¹⁵⁾ Mimořádným přínosem byla koordinace mezi Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislavě a Právnickou fakultou Karlovy univerzity v Praze při vydávání vysokoškolských učebnic finančního práva. Proto nemožno opomenout podíl prof. M. Bakeše nebo doc. M. Karfíkové na profilování vědomostní báze studentů nejen v Čechách, ale i na Slovensku; v opačné relaci možno vzpomenout hlavně prof. Slovinského.

FINANČNĚ PRÁVNÍ INSTITUTY JAKO VÝRAZ EKONOMIZACE FINANČNÍHO PRÁVA

Už na předchozích stranách jsme konstatovali, že ve finančním právu se setkáváme s celou řadou institutů, které jsou dvojího charakteru. Za prvé, jde o instituty, které jsou výsledkem zkoumání vědy o finančním právu, získaly prvotní legislativní podobu v normách finančního práva a tam se i uplatňují a používají. Za druhé, jsou také instituty, které sice finanční právo používá, jde ovšem o instituty svou povahou hybridní, které mají svůj původ v jiných odvětvích našeho právního řádu (např. v občanském nebo obchodním právu) a v podmínkách praktické aplikace norem finančního práva mají postavení tzv. sekundárních, resp. převzatých nebo také odvozených institutů. Většinou institutů první nebo druhé skupiny je společné, že na jejich počátku stálo zkoumání finanční vědy – původně tedy jde o kategorie z oblasti ekonomických věd. Finančně právní normy tedy představují jeden z nástrojů jejich promítání do právního prostředí.

Finanční právo jako souhrn právních předpisů upravujících finanční vztahy, patří ve většině evropských zemí k významným složkám jejich právních systémů.

Některé z finančně právních norem – v první řadě máme na mysli normy rozpočtové – mají pak v právním řádu zvláštní postavení. Finanční, resp. rozpočtový zákon se musí totiž v příslušných publikačních orgánech zabezpečujících obecnou platnost právních norem objevit každoročně, i kdyby žádný jiný právní předpis vrcholného zastupitelského sboru nebyl vydán. Tento charakter rozpočtových norem nevyplývá z nějaké jejich formální primárnosti, ale z toho, že státní rozpočet představuje principy, podle kterých v stanoveném, převážně ročním období, stát může odčerpat z vytvořeného ročního národního důchodu či společenského produktu část potřebnou pro úhradu celospolečenských výdajů. Takové výdaje vyjadřují tedy v zásadě funkci státu, takže bez jejich plnění by stát vlastně nemohl dlouhodobě existovat.

Třebaže ne všechny finančně právní normy mají uvedený výlučný charakter, možno o všech říci, že představují především promítání ekonomických kategorií do forem, systému a terminologie právní.

Tato skutečnost ovšem není nějakou zvláštní, specifickou vlastností finančně právních norem. Všechny právní předpisy promítají vztahy, které vznikají na ekonomickém základě příslušné společnosti, do právní oblasti. Finančně právní předpisy pak zahrnují určitou sféru hospodářských procesů, které jsou vyjadřovány v podobě hodnotové, tj. peněžní; takové procesy jsou abstrahovány do příslušných ekonomických kategorií.

Při tvorbě finančně právních předpisů je třeba vycházet z ústavně zakotvené podstaty našeho společenského a ekonomického zřízení. V ekonomické sféře vládní hospodářská politika aplikuje poznatky ekonomických věd podle cílů, kterých naše společnost míní ve svém rozvoji postupně dosahovat. Finančně právní normy, které patří k nástrojům hospodářské politiky, se musí tedy nevyhnutně opírat o politicko-ekonomické teoretické i praktické poznatky, protože hospodářská politika je především souhrnem opatření pro řízení a ovlivňování všestranného společenského rozvoje.

S poznatky ekonomické vědy se tak zachází jako s hotovými produkty; považují se za obecně platné a uznávané. Tím je ovšem formálně negována povinnost uvádět původ převzatých pojmů, ovšem zároveň se vytváří situace, že jejich obsah nemusí být jednotně chápán a vykládán. K tomu je potřebné poznamenat, že tento postup je při praktické normotvorbě většinou nevyhnutný, vzhledem k tomu, že metody řízení se soustavně zdokonalují podle získávaných poznatků a v této souvislosti se mění i náplň jednotlivých pojmů. Zmíněné nebezpečí různorodé aplikace finančně právních norem je do jisté míry paralyzováno institucionálně i tím, že orgány státní moci a správy mají kontrolovat a zabezpečovat jednotné uplatňování a vykonávání zákonodárných aktů.

Kromě pouhého přijímání ekonomických kategorií jako obecně platných jsou praktikovány ještě další formy vzájemného spojení teoretických ekonomických konstrukcí a jejich právní úpravy. Je to hlavně metoda tzv. legálních definic a způsob pomocného vysvětlování právních pojmů přímo v příslušném právním předpise nebo ve vykonávací normě. Naše zákony i ostatní obecně závazné předpisy se ovšem uchylují k metodě legálních definic, tj. k tomu, aby stanovily, jaký obsah mají mít některé obecné pojmy při aplikaci daného právního předpisu spíše výjimečně. Je tomu tak hlavně tehdy, jestliže se určitým způsobem definovaný obsah příslušného pojmu odlišuje od obecně uznávaného obsahu. Jako příklad takové zužující právní definice možno uvést například vymezení pojmu zlata nebo cenných papírů v devizovém zákoně.¹⁶⁾

Určitou modifikací legálního definování pojmů je metoda bližšího určování termínů použitých v právní normě, tj. vymežování právních skutečností, skutkových podstat, prvků právních vztahů apod. Takto legálně vymezené skutečnosti mají použití jen pro daný právní vztah, existují tedy jen jako pojmy právní, na rozdíl od skutečností existujících nezávisle na právním vztahu.

Ve sféře finančního práva toto tvrzení platí například pro nástroje, kterými si stát zabezpečuje prostředky na úhradu celospolečenských potřeb, jako jsou daně, odvody, poplatky, pro určení jednotlivých institutů, jako např. měny, platidel apod., a dále pro celou řadu jiných ekonomických skutečností, které existují většinou výlučně jen v právní sféře.

Nejčastějším způsobem pro transformaci ekonomických pojmů do sféry finančního práva je jejich vysvětlování a bližší vymežování v prováděcích předpisech k zákoným normám.

Tradičně normy finančního práva sloužily především k realizaci fiskálních a politických úkolů. Na jedné straně šlo totiž o to, aby státu, který nebyl bezprostředním účastníkem výrobního procesu, byly zabezpečeny hmotné prostředky nutné pro plnění úloh státu. Na druhé straně v souvislosti s rozvojem parlamentarismu šlo o to, aby parlamentu bylo zabezpečeno rozhodování a kontrola v oblasti finanční činnosti státu,

¹⁶⁾ Z poměrně nedávné historie možno uvést příklad, když použití legální definice nemělo učebnicovou formulaci („jeví XY je ...“), ale formu funkčního rámce vztahů. Stalo se tak v ústavném zákoně č. 125/1970 Sb., který v druhé hlavě uváděl pojem „finance“ jako soubor zákonodárných a správních agend patřících do společné působnosti federálních a republikových orgánů. Pojem „finanční oblast“ (čl. 11 a 12) znamenal příjmovou a výdajovou část státního rozpočtu a zákonodárnou příslušnost v oboru odvodů, daní a poplatků, jejich správy a kontroly.

BAKEŠ M.: *Teorie finančního práva*. Univerzita Karlova Praha, 1979, s. 47.

jakož i ochrana práv občanů ve vztahu k fisku. Tento fiskálně politický charakter norem finančního práva odůvodňoval jeho zařazení do veřejného práva. Finanční právo bylo silně spjato s právem státním a správním.

V současných tržně orientovaných státech došlo hlavně v posledních 30 letech v tomto směru ke změně. Politické funkce finančního systému zanikají a dosavadní fiskální funkce se stává jednou z mnoha ekonomických funkcí, které má současný hospodářský systém realizovat jako základní nástroj regulace hospodářských procesů. V důsledku toho normy finančního práva v současných státech jsou stále častěji formulovány z hlediska ekonomických principů, kterým má sloužit rozpočet, daně a veřejné výdaje.

Ekonomizace finančního práva se ještě silněji projevila v bývalých socialistických státech, a to za prvé v souvislosti s rozšířením jeho dosahu nad tradiční rámec státního rozpočtu a za druhé vzhledem k rozvoji hospodářského plánování. Fiskální úkoly finančního systému musely v socialistickém zřízení ustoupit do pozadí následkem toho, že stát se včlenil do výrobních procesů. Následkem zestátnění základních výrobních prostředků odpadla objektivní nutnost, aby stát sahal na příjmy a majetek za účelem zabezpečení materiální základny státu. Socialistický finanční systém se stal nástrojem redistribuce národního důchodu a ekonomické principy finanční činnosti státu se staly základem finančního práva.

Na ještě silnější spojitost finančního práva s ekonomickými principy mělo vliv rozšíření jeho dosahu. Politické a fiskální principy měly v oblasti úpravy finanční činnosti socialistických podniků, bank a jiných finančních institucí značně menší význam, bez určení ekonomických principů těchto norem by ovšem jejich analýza často ztratila smysl (jako by např. bylo možné hodnotit právní normy upravující zásady kontroly mzdového fondu bez souvislosti s ekonomickými principy, které odůvodňují tuto kontrolu).

Normy finančního práva se tedy za socialismu vytvářely pod silným vlivem ekonomických principů. V souvislosti s rozvojem hospodářského plánování a právní úpravy hospodářské činnosti docházelo k omezování živelnosti hospodářských jevů. Někdy se zdálo, že plánování a regulace likvidují působení ekonomických zákonů. Jde ovšem především o to, zda vhodnou právní regulací bylo působení ekonomických sil využité způsobem přinášejícím největší společenský užitek. Jedním ze způsobů uvedené regulace bylo regulování finanční činnosti státu a někdy i finanční činnosti nestátních jednotek pomocí právních norem. Základy takových právních norem mají v těchto případech ekonomický charakter. Tyto normy přinášejí společenský užitek jen tehdy, jestli se jimi regulovaná finanční činnost bude opírat o působení ekonomických zákonů. Jestli ovšem tato činnost bude zaměřena opačným směrem, živelné působení ekonomických sil protrhne hráze právních příkazů a zákazů a způsobí společenské škody. Jestli se teď např. diskutuje o účelnosti zdanění některých prostředků podniku, pak jak právníci, jejichž úkolem je formulovat příslušné právní předpisy, tak i ti, kteří tyto předpisy realizují, jakož i ti, kteří tyto předpisy analyzují z hlediska jejich prospěšnosti, se nemohou omezit na zkoumání daně jako zdroje rozpočtových příjmů a opomenout ekonomické principy, které tvoří základ zavedení takové daně, jestliže jejich práce má být společensky užitečná.

Zásadní změny charakteru norem finančního práva a finančně právních institutů způsobily osvobození finančního práva od ochranných křídel státního a správního práva. Nemožno ovšem nevidět úzkou spojitost finančního práva se státním a správním právem, avšak jistá spojitost existuje i s občanským právem, s obchodním právem, pracovním právem a jinými odvětvími práva. Na základě nepochopení mnoha charakteristických specifik bylo finanční právo přiřazováno do státního práva nebo do správního práva, jako jejich relativně autonomní součást. Taková nedorozumění vyplývala z nepostřehnutí zásadních změn, ke kterým došlo v této oblasti práva a to už i za socialismu.

Finanční právo se stalo odvětvím práva lišícím se od jiných odvětví na základě kritérií týkajících se předmětu. V důsledku rozvoje nových ekonomických základů finanční právo vyžaduje tak od legislativy, jako i od praxe používající toto právo, ale i od vědy finančního práva znalosti nejen různých společenských a politických, ale také ekonomických předpokladů a účinků tohoto práva. Instituty finančního práva jsou zpravidla současně ekonomickými kategoriemi a finančně právní vztahy jsou současně ekonomickými vztahy. Vedle původních (originálních) finančně právních institutů, jakými jsou např. měna, rozpočet, daň a podobně, operuje finanční právo i s instituty převzatými (sekundárními). Jde např. o pojištění, úvěr a mnohé další.

Finanční systém tvoří složitý mechanismus, kterého správné působení závisí na správném působení každého jeho prvku. Chybné působení jednoho prvku vyvolává odezvu v působení jiných prvků. Právník musí poznat celý mechanismus, poznat vzájemné souvislosti a závislosti mezi různými finančně právními instituty.

VĚDA FINANČNÍHO PRÁVA

Finanční právo není jen samostatným odvětvím našeho právního řádu, ale i pedagogickou a vědeckou disciplinou. Je předmětem zkoumání vědy o finančním právu. Její vznik souvisí se vznikem a rozvojem peněžního hospodářství státu, s obdobím, ve kterém se toto hospodářství rozvinulo do té míry, že nabylo charakter zvláštní činnosti státu. Zatím co finančně-ekonomická věda zkoumá finanční činnost z celkových národohospodářských hledisek, věda o finančním právu se zabývá především různými aspekty právní regulace této činnosti.

Souhrn znalostí o působení právních norem na společenský vývoj představuje právní vědu. Právní věda zkoumá působení každé právní normy, její praktickou aplikaci a sleduje, zda byl vydáním příslušné právní normy dosažen účinek zamýšleného. Zkoumá tedy nejen souhrn právních norem jako celek, ale také její jednotlivé části. Právní věda zkoumá právní skutečnosti, popisuje je, rozebírá, třídí a vyvozuje obecné závěry.

Věda o finančním právu se zabývá studiem právních norem upravujících finanční vztahy. Vědu o finančním právu lze charakterizovat jako souhrn obecných poznatků o působení finančně právních norem v praxi.¹⁷⁾

¹⁷⁾ BAKES M. a kol.: *Finanční právo*. 2. vydání. C. H. Beck, Praha 1999, s. 12.

Předmět vědy o finančním právu lze odvodit od samotného předmětu finančního práva. Věda o finančním právu je podmíněna existencí finančního práva, protože zkoumá ty právní normy, které upravují finanční vztahy, tedy normy finančně právní.

Hlavním úkolem vědy o finančním právu je

1. sledovat, hodnotit a zevšeobecňovat výsledky působení jednotlivých finančně právních norem v praxi, a to hlavně z hlediska, zda byl příslušnou normou dosažen předpokládaný účinek a do jaké míry,
2. zkoumat, do jaké míry odpovídá existující systém finančně právních norem současným potřebám ekonomické základny a vůbec celkovým zásadám finanční politiky státu,
3. sledovat formy a metody právní regulace finanční činnosti v ostatních státech a využívat je při teoretickém rozpracování jednotlivých otázek našeho finančního práva.

Věda o finančním právu ovšem není jedinou vědní disciplinou, která se zabývá zkoumáním finanční činnosti a financemi vůbec. Velmi blízká vědě o finančním právu je finanční věda.¹⁸⁾

I když jsou si tyto dvě vědní discipliny velice blízké, není možné je z přísně logického a terminologického hlediska ztotožňovat. Zatím co věda o finančním právu je vědou právní, finanční věda je vědou ekonomickou. Ekonomika při zkoumání financí a finanční činnosti zajímá hlavně její obsah, tedy ekonomická stránka, zatím co právníka spíše její forma, tedy právní stránka. Z tohoto faktu ovšem nevyplývá, že by právník při zkoumání formy, tedy právních hledisek, měl zapomínat na stránku ekonomickou a naopak. Při dnešním rozvoji vědy je dokonce nutná úzká spjatost obou disciplin. Věda o finančním právu musí vždy vycházet z ekonomické základny, z finanční vědy. Naopak, finanční věda by měla zkoumat také některé aspekty organizačně-právní, ve kterých se obsahová stránka financí realizuje.

Dnešní názory víceméně vycházejí z uvedené teze a chápou finanční vědu komplexně, tedy jako ucelený systém poznatků o financích a finanční činnosti státu. Toto pojetí finanční vědy akcentuje úzké spojení obsahu a formy, tedy ekonomie a práva při řešení finanční problematiky státu.

Věda finančního práva musí těžit nejen z výsledků finanční vědy, ale také z výsledků jiných vědních oborů, hlavně ekonomie, obecné teorie práva, sociologie apod. Tato skutečnost vyplývá z nutnosti zkoumání norem finančního práva, z aspektů společensko-ekonomických podmínek, ze kterých tyto normy vycházejí a ve světle jejich společenských, politických a ekonomických základů a účinků.

Věda finančního práva ovšem musí být v úzké spojitosti i s jinými disciplinami, jako např. s vědou státního práva, správní vědou apod. Je tomu tak především proto, že analýza mnoha norem finančního práva není myslitelná bez využití výsledků jiných právních věd. Totéž je možno říci také o vědě mezinárodního práva, pokud jde například o normy mezinárodního finančního práva atd.

¹⁸⁾ Blíže viz ENGLIŠ K.: *Finanční věda*. Nakl. Fr. Borový, Praha 1929, s. 397 a násl. Z novější literatury např. NĚMEČEK E.: *Úvod do studia finanční vědy a českého finančního práva* I. Všehrad, Praha 1994.

Současný vývoj finančního práva staví před vědu finančního práva zvláštní úkoly. Tato věda musí především usilovat o popis a systemizaci zkoumaných finančně právních institutů a pak o jejich analýzu. Tato analýza se však nemůže omezit výlučně na formální dogmatické zkoumání norem finančního práva. Vědu finančního práva by to úplně izolovalo od praxe, od života. Normativní materiál nutno konfrontovat se společenskou realitou. Je potřebná analýza finančně právních institutů z hlediska nových společensko-hospodářských podmínek a nových základů finančního práva, ve světle příčinných souvislostí a zákonitostí vyskytujících se ve finanční činnosti.¹⁹⁾

Při zkoumání finančně právních otázek věda finančního práva musí využívat výsledky finanční vědy. Jestli např. finanční věda při zkoumání ekonomiky finančních jevů – nezávisle na té či oné jejich úpravě v různých státech či obdobích – zjistí, že lokace rozpočtových přebytků v bankách napomáhá stabilitě úvěrového systému a zmenšuje riziko otřesení tržní rovnováhy, která vždy spočívá potencionálně v úvěrových metodách redistribuce, pak věda finančního práva při zkoumání norem finančního práva se nemůže spokojit jen se zjištěním daného stavu. Věda finančního práva musí zaujmout stanovisko ke všem těmto zjištěním z hlediska výsledků finanční vědy, které se týkají významu rozpočtových přebytků jako nástroje zabezpečování tržní rovnováhy.

Věda finančního práva ovšem musí těžit nejen z výsledků finanční vědy, ale i z výsledků jiných vědních oborů, hlavně politické ekonomie, sociologie, psychologie, politických věd. Vyplývá to z nutnosti zkoumání norem finančního práva z hlediska společensko-hospodářských podmínek, ze kterých tyto normy vyrůstají, a ve světle jejich společenských, politických a ekonomických základů a účinků. Odtržení norem finančního práva od jeho společensko-hospodářského základu může vyvolat nepředvídané účinky.

Nutná je také těsná spojitost vědy finančního práva s jinými právními disciplinami, a to z mnoha důvodů. Především proto, že analýza norem finančního práva není myslitelná bez využití výsledků jiných právních věd. Například hodnocení norem rozpočtového práva z hlediska realizace politických funkcí rozpočtu není možné bez využití zjištění, ke kterým dospěla věda státního práva. Finančně právní analýza může zase obohatit výsledky vědy státního práva tím, že objasní obsah a rozsah oprávnění a povinností orgánů státní moci a správy v oblasti finančního hospodaření. Za druhé je nutné připomenout, že existuje řada právních norem, které by bylo těžké bezesbytku zařadit do jednoho odvětví práva. Například finanční trestní právo je příkladem souboru právních norem na pomezí práva finančního a práva trestního. Je nemožné vykonat jejich všestrannou analýzu bez znalosti jak práva finančního, tak i práva trestního. Za třetí, zákonodárce při vydávání různých právních aktů se vždy neřídí dělbou práva na různá odvětví, ale – jestliže je to účelné – upravuje příslušné instituty komplexně. V tomto případě by měla věda finančního práva vystupovat aktivněji už v prvních stádiích legislativního procesu.

¹⁹⁾ Nadčasovost tohoto konstatování zdůraznil už M. WERALSKI. Viz jeho příspěvek „Rozvoj finančního práva v socialistických státech“ (Právník, č. 7/1976, s. 644 a násl.).

Radikální charakter změny základů norem finančního práva v posledním desetiletí způsobil, že tyto normy jsou ještě zasaženy mnoha přežitky starého zřízení. Staré finanční instituty vždy neodpovídají principům nového zřízení. Právníci spjatí s legislativními pracemi a používající v praxi předpisy finančního práva, ale i takoví, kteří tyto předpisy analyzují a hodnotí jejich účinnost v praxi, si vždy plně neuvědomují obrovský převrat, ke kterému došlo, pokud jde o základy finančního práva. Někdy vycházejí z předpokladů, které neodpovídají novým společensko-hospodářským podmínkám.

Lze proto konstatovat, že i přes stále hlubší specializaci řady vědních disciplin, není možné dnes seriózní vědecký výzkum vykonávat bez jeho integrace, tedy bez vzájemného využívání poznatků dalších všeobecných i specializovaných právních a ekonomických oborů. Jen multidisciplinární přístup může v tomto směru přinést žádoucí výsledky.

NĚKTERÉ VÝVOJOVÉ TENDENCE FINANČNÍHO PRÁVA

Právní řád každé společnosti je odrazem změn, které v ní probíhají. Společnost na evoluční cestě vývoje produkuje právní normy v umírněném rozsahu, které navíc i svým obsahem představují převážně konzervaci dosaženého a event. precizaci některých institutů, procesních ustanovení apod. Společnost v revolučním stadiu vývoje se zase vyznačuje určitým hekticismem i pokud jde o tvorbu práva; cesta skoků plodí častější omyly a jejich uvědomění si zase přináší reakci v podobě desítek novelizací, jedna instituce nahrazuje druhou, časté jsou přesuny kompetencí, přičemž nezřídka dochází ke zdánlivě paradoxní situaci – totiž, že po několika letech se zjistí, že v mnoha směrech došlo vlastně k návratu do původního stavu nebo ještě více dozadu.

To platí v plném rozsahu i pro finanční právo. Ba dokonce více než v plném rozsahu, protože závažnější společenské změny postihují v první řadě ty části právního řádu, které vyjadřují dosavadní názor vedoucích sil společnosti na systém finančního zabezpečení potřeb státu a jeho vrcholných institucí. Výraznější společenské přeměny se na úseku finančního práva projevují revolučněji než jinde, protože se tak děje dvoufázově:

- za prvé, po změnách ve vedení státu, v systému jeho zabezpečovací a výkonné moci zákonitě dochází i k přizpůsobení finančního systému této situaci, což má, samozřejmě, dopad nejen na nové adresáty, ale – vzhledem k úloze peněz – prakticky ve vztahu ke všem složkám a vrstvám společnosti,
- za druhé, samotné tyto vyvolané změny ve finančním systému a následně i v celém finančním hospodářství z hlediska makro- i mikroekonomického dostávají závaznou podobu jejich promítnutím do finančně právních norem, což samo o sobě je vždy a všude vlastní, menší anebo větší, revolucí.

Rok 1989 znamenal i změnu společensko-ekonomické orientace státu, začaly se postupně v jednotlivých finančně právních úpravách promítat mnohé momenty, ze kterých značnou část je možno z hlediska následujících měsíců a let označit jako přetrvávající trendy.

Především, a to na prvním místě, došlo k zrovnoprávnění všech forem vlastnictví. Tento faktor se stal trvale přítomný ve všech dalších právních úpravách.

Spolu s oslabením anebo přímo popřením některých tradičně socialistických finančně právních institutů a kategorií došlo k rehabilitaci těch institutů a kategorií, které měly místo v našem právním řádu do začátku 50. let a které po určité inovaci byly uznané jako způsobilé zaujmout opět místo v našem finančním systému v obnovené právní podobě.

Příklon k hodnotám vlastním ve vyspělých, hlavně západoevropských demokraciích, přinesl i potřebu sladění či harmonizace našeho práva s právním řádem zemí Evropského společenství. To platilo a platí, samozřejmě, i o finančním právu.

Spolu s tím souvisí i potřeba reagovat na institucionální změny v oblasti mezinárodní dělby práce a v mezinárodním společenství vůbec. Ukázalo se jako nutné budovat faktické i právní podmínky zapojení do nových organizačních struktur. Právní vyjádření dostalo i obnovení některých mezinárodně finančních vazeb, především pokud jde o členství v Mezinárodním měnovém fondu.

Když zaměříme pozornost na sledování některých zásadních, určujících trendů ve finančním právu a přihlédneme přitom na dosud převládající a užívaný systém finančního práva, můžeme konstatovat mnohé trvalé pohyby a směřování v jednotlivých pododvětvích finančního práva reprezentovaných svými hlavními finančně právními instituty.²⁰⁾

K nejvýznamnějším změnám došlo na úseku daňového práva, přičemž je reálný předpoklad, že legislativní zásahy do daňové soustavy budou pokračovat i nadále. Daňová soustava, která nabyla účinnost 1. lednem 1993, byla výsledkem daňové reformy, za posledních 80 let už v pořadí třetí. Došlo k zvýraznění podílu nepřímých daní, do zdaňování příjmů se promítla zásada univerzálnosti a okruh jednotlivých daní byl rozšířen o ty daně, které byly předtím, v mírně pozměněné podobě, jen poplatky. Od roku 1993 ovšem reformní práce pokračují i nadále, hlavně jestli máme na mysli počet novelizací jednotlivých daňových zákonů. Lze očekávat, že tomu tak bude i v následujících letech, protože každodenní praxe verifikuje jednotlivá ustanovení daňových zákonů a nastoluje nové a nové problémy. Ústředním a koncepčním úkolem daňové legislativy v nejbližším období bude zřejmě hledání takových forem vyjádření daňové povinnosti, které na jedné straně zajistí dostatečné množství finančních prostředků pro státní rozpočet a na druhé straně bude narážet na co možná nejmenší odpor povinných daňových subjektů.

V souvislosti s očekávaným vstupem do EU se rozmohlo zaklínání se našich politiků a úředníků státních institucí legislativou, kterou jsme už přijali, ještě musíme přijmout a která musí být „určitě“ v souladu s předpisy Evropské unie. Velmi často se však tato čarovná formulace používá jako elegantní výmluva, proč stát musí více zdaňovat. Žádný obor není výjimkou. Tyto tendence ještě zesilují při hledání finančních prostředků ve státním rozpočtu, které by pomohly zmírnit následky nedobrého hospodaření s veřejnými prostředky. Realitou se tak stal návrh vlády na sblížení sazeb daně z přidané hodnoty. Ke slovu má přijít i myšlenka redukovat seznam položek podléhajících snížené sazbě.

²⁰⁾ Z této koncepce, která neuvažuje s autonomním postavením např. daňového práva, vychází např. i poslední učebnice finančního práva vydaná v České republice.

Viz BAKEŠ M. a kol.: *Finanční právo*. 3. aktualizované vydání. C. H. Beck, Praha 2003, s. 13 a násl.
Ale i GRUŇ L. – PAULÍČKOVÁ A.: *Finančněprávní instituty*. Eurounion s. r. o., Bratislava 2003.

Na úseku poplatkového práva lze očekávat postupné zvyšování počtu poplatníků zasažených poplatkovou povinností při státních poplatcích, při současném rozšiřování okruhu zpoplatňovaných úkonů hlavně u správních poplatků, se zvláštním akcentem na některé úkony uskutečňované orgány státní správy na žádost podnikatelských subjektů nebo v jejich zájmu. Vzhledem k absenci daní na ochranu životního prostředí (tzv. ekologických daní) je také možno očekávat podporu rozšíření stávajících forem zpoplatnění některých ekologicky nevhodných aktivit.

Je těžké na tomto místě mluvit o trendu na úseku celního práva. V návaznosti na příslušná ustanovení Asociační dohody týkající se celní problematiky bude trend event. dalších právních úprav na tomto úseku sledovat i závazky České republiky, hlavně pokud jde o celkové snižování celních sazeb.

Určujícím trendem měnového práva je pro nejbližší období jeho kompletizace. Je ovšem možné, že v souvislosti s pokračujícím procesem integrace do evropských hospodářských a politických struktur a přípravou na začlenění do měnové unie je perspektiva zavedení společné evropské měny už natolik blízká, že příprava měnového zákona by se jevila už jako zbytečná.

Devizové právo stojí na rozcestí dvou cest, z nichž jedna vede k potvrzení devizového práva jako pododvětví finančního práva a druhá směřuje k jeho začlenění do širace pojímaného bankovního práva. Dále devizové právo stojí před kvalitativní změnou zakotvení vyšší formy nebo stupně směnitelnosti tuzemské měny, což musí být promítnuto právě a především v devizovém zákoně. Příprava nového devizového zákona je tedy očekávanou realitou; vstup do Evropské měnové unie lze očekávat nejdříve za šest let.

Problematika dalšího vývoje na úseku právní úpravy komerčního pojišťovnictví je v mnohém blízká tomu, jako vidíme situaci v bankovním právu. Vývoj směřuje podle všeho k větší rozmanitosti forem podnikání v pojišťovnictví, k posílení výkonu státního dozoru nad pojišťovnictvím a zřejmě i k dalším úpravám týkajícím se finančního hospodaření pojišťovacích subjektů.

Zdá se, že definitivně skončila více než třicetiletá polemika o profilaci bankovního práva jako samostatného právního odvětví. Vývoj spěje k jeho konstituování jako jednoho z pododvětví finančního práva nebo obchodního práva. Vývoj dal zřejmě za pravdu názorům, podle kterých bankovní právo je účelové seskupení právních norem z více odvětví.²¹⁾ Potvrzuje to praxe většiny vyspělých západoevropských států, ale hlavně skutečnost, že už teď pod pojem bankovního práva lze subsumovat množství právních předpisů z oblasti obchodního práva, ale i občanského a finančního práva. Zdá se ovšem, že novějším trendem je kreování koncernového práva finančních institucí, kterými jsou hlavně banky, pojišťovny, stavební spořitelny, penzijní fondy a také investiční společnosti a fondy. Problematika faktického a smluvního koncernu v bankovním a pojišťovnictví stále víc rezonuje hlavně v koncernovém právu v České republice, kde vidíme jistý kvalitativní posun při porovnání se situací ve Slovenské republice.²²⁾

²¹⁾ BAKEŠ M.: *Teorie finančního práva*. PF UK Praha 1979, s. 26.

²²⁾ Hlavně novela Obchodního zákoníku č. 370/2000 Sb., která nabyla účinnosti 1. ledna 2001, znamenala významný posun v českém koncernovém právu. Předlohou bylo už tradičně německé koncernové právo. Blíže TOMAŠTIK P.: *Koncernové právo finančních institucí*. Obchodní právo, č. 2/2003, s. 10 a násl.

Zdá se, že v poslední době ustoupily do pozadí několik let pertraktované úvahy o existenci, obsahu a zařazení mezinárodního finančního práva. V podmínkách sjednocující se Evropy převládl proces evropeizace práva; objevují se úvahy o souvislosti omezené legislativní suverenity členských zemí Evropské unie s korespondujícím snižováním významu mezinárodního práva, jmenovitě jeho bilaterálních dokumentů. Otázka mezinárodního finančního práva tak, jako jsme ho už v krátkosti přiblížili, zůstává tak stále otevřená.²³⁾

Společným rysem všech pododvětví finančního práva, který zřetelně vystupuje do popředí již několik let, jsou neustále nové vstupy do platné právní úpravy. Mám na mysli desítky často mikroskopických novelizací, které už ve svém celkovém rozsahu dávno překročily hranici, za kterou nastupuje jejich další působení jako faktoru nestability a nepřehlednosti právního řádu. Je to problém dlouholetý, často skloňovaný (ujalo se žurnalistické označení „salámová metoda“), ale v každém případě dosud neřešený – přinejmeně v rovině rezorty (předkladatelé) – poslanci obou komor parlamentu, jestliže, pravda, předkladateli nejsou samotní poslanci.²⁴⁾

Je nutno ovšem spravedlivě konstatovat, že nejde o specifikum posledního desetiletí. Už dávněji se ozývaly hlasy, které upozorňovaly na tento jev, i když neměl zdaleka ty rozměry jako v současnosti.²⁵⁾ Snad jednou z příčin je – vedle nedostatku koordinace, resortizmu a politikaření vůbec – samotná podstata, charakter finančních vztahů.

Stabilitě finančního práva by jistě prospělo, kdyby vždy pro určitou finanční činnost homogenního charakteru byla vydaná norma komplexní povahy. Mohlo by jít tak o pět – šest dílčích kodifikací vybraných pododvětví finančního práva. Přes svůj rozsah ovšem např. ani Celní zákon tato kritéria ještě nesplňuje.²⁶⁾

Na závěr se ještě chci zmínit o současném a hlavně předpokládaném vývoji finančního práva jako **vědecké a pedagogické disciplíny**. Významné postavení finančního práva jako samostatného odvětví našeho právního řádu dnes nezpochybňuje nikdo; tlak každodenní praxe je evidentní. Potřeby na jedné straně a možnosti na druhé straně jsou ovšem už teď v diametrálním rozporu. Není naším úkolem ani posláním tohoto příspěvku se jimi zabývat. Perspektiva finančního práva je v jeho kvalitativním a kvantitativním přebudování. Zde se setkávají dvě cesty a koncepce:

- první, která vede k vytvoření samostatného finančního práva hmotného a samostatného finančního práva procesního,

²³⁾ Souvisí to i se změnami a profilací celé řady právních odvětví hlavně z pohledu jejich pedagogické prezentace. Finanční právo, resp. jeho části přebírají nejen některá tradiční odvětví (např. správní právo), ale i nově vznikající předměty, kde ovšem nemožno mluvit o natolik homogenním okruhu vztahů, aby šlo o odvětví nebo pododvětví práva.

Viz např. BALAŠ V. – ŠTURMA P.: *Kurs mezinárodního ekonomického práva*. C. H. Beck, Praha 1997, s. 12.

²⁴⁾ Druhá varianta procesu normotvorby se nejednou bohužel negativně podepsala na kvalitě finálních legislativních finančně právních výstupů. Toto ovšem není specifický problém vlastní jen České republice.

²⁵⁾ Už B. SPÁČIL konstatoval, že „je určitým nedostatkem ... finančního práva, že se norma novelizuje za krátkou dobu po jejím vydání a že poměrně často se v rozpočtovém zákonu vyskytují opatření, která se týkají jiné než rozpočtové činnosti, nebo se právní předpis novelizuje tak, že různorodá finanční činnost se upravuje v jedné normě.“

SPÁČIL B.: *Teorie finančního práva ČSSR*. Orbis, Praha 1970, s. 40.

²⁶⁾ Mnohá jeho ustanovení připomínají spíše vyhlášku než normu kodexového typu.

- druhá, která směřuje k vytvoření finančního práva jako souboru právních předpisů upravujících finanční hospodaření státu a jiných veřejně právních subjektů, dále daňového práva, v rámci kterého by byla zahrnuta i problematika poplatkového a celního práva, a nakonec i práva bankovníctví a peněžnictví, kde by bylo možno uvažovat i o zahrnutí pojišťovacích subjektů.

Nelze ovšem vyloučit ani třetí či čtvrtou cestu. Bouřlivá současnost nic nepotvrzuje ani nic nevylučuje. Snad i v tom je její šarm a snad i něco jako příslib pro další rozvoj a zkvalitnění finančního práva.

RESUMÉ

Finanční vztahy a jejich právní regulace jsou oprávněně zvlášť sledovanou materií. Bylo tomu tak v nedávné i dřívější minulosti a není pochyb, že křivka zájmu o tuto problematiku nebude mít sestupnou tendenci ani v nejbližších letech. Finanční aspekty každodenního života jsou až příliš spojeny s existenčními zájmy občanů, podnikatelských subjektů a konečniců i státu, resp. jeho jednotlivých složek.

Jde však o natolik široký okruh společenských vztahů, že lze jen těžko najít seriózního zájemce o skutečně všechna zákoutí jednotlivých forem nakládání s penězi v jejich hotovostní i dematerializované podobě. Jednou z cest, jak vyjít vstříc diferencovanému zájmu široké i (ovšem užší) odborné veřejnosti je atomizace právní úpravy finančních vztahů obsažené v odvětví finančního práva na jeho jednotlivé instituty, které jsou předmětem jeho úpravy. Tím je naznačena obsahová struktura této statě.

Dlužno říci, že nejde o zcela originální koncepci; k té se již před časem dopracovalo několik autorů. Bez zbytečné skromnosti však dodávám, že skutečně jen několik. Finanční právo se doposud prezentovalo spíše v učebnicové podobě.

Předkládáme nejprve stručný nástin finančního práva jako takového, včetně několika údajů o jeho vývoji coby vědecké a pedagogické disciplíny a systému vnitřního uspořádání. Jde ovšem o nasměrování k tomu hlavnímu – k jednotlivým finančněprávním institutům. Stať si nečiní nárok být vyčerpávající a ani tomu tak nemůže být. Rozpočet, daň, poplatek, clo, měna a některé další finančněprávní instituty jsou páteří finančního práva a tedy nebylo možno je opomenout. Každý z nich má svou historii a současnost a v této podobě se také představuje. Závěr je záměrně pojat jako výklad do budoucnosti.

Najde-li čtenář v článku na několika místech určité beletristické prvky, ať ví, že i to bylo záměrem v zájmu dosažení určitého stupně odbornosti i čtivosti současně. Tento článek má ambice spojit obojí.

SUMMARY

The financial relations and their legal regulations are rightly within the scope of a keen interest. It was so in the past also, and there is no doubt that even more attention will be shown in the coming years. The financial issues are very closely connected with practical life of the general public, entrepreneurs, and with the state or its individual bodies alike.

The scope of these social relations is rather broad; therefore, it is difficult to find the common platform for all the cases where money is involved, either in cash or in its dematerialised

form. In order to satisfy the particular interests of both the general and the highly specialised public in this work, the regulation of the financial relations covered by the financial law is itemized.

This work begins with a brief outline of the financial law itself (including some data on its developments both as the scientific and pedagogical disciplines, and on its systemic structure); the concepts of the individual parts of the financial law, however, remain the main subject of this work. With their position in the past and at present, such terms as budget, tax, fee, customs fee, currency and the like, are a backbone of the financial law. Their regulation is closely connected with the internal structure of the financial law as a system.

This work was intended for both the experts and the general public. To this end, some stylistic features of belles-letters are deliberately used.